

IBDIS

Redactor: Carmen Miloicovici

We know
books

Tehnoredactare și copertă: Georgiana Oprescu

Ilustrația coperte: Mircea Novac – *Plimbare (așteptare)*, 2021

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Omul sau Opera? / antolog.: Florea Firan.
Craiova: Scrisul Românesc Fundația-Editura, 2023

ISBN 978-606-674-340-2

I. Firan, Florea (antolog.)

82.09

© Scrisul Românesc
Fundația-Editura, Craiova, 2023
Tel./fax: 0722.753.922; 0251/413.763
Email: scrisulromanesc@yahoo.com

Omul sau Opera?

Antologie de Florea Firan

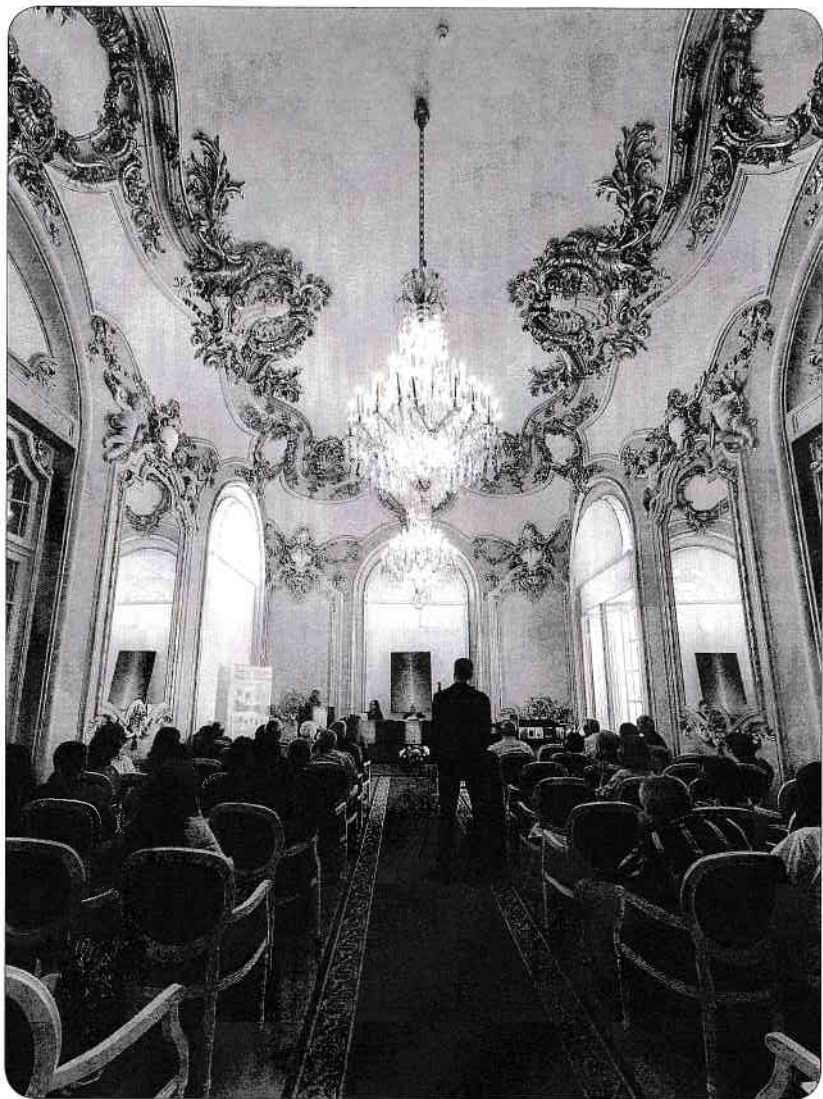
Scrisul Românesc
Fundația – Editura

LBRIS

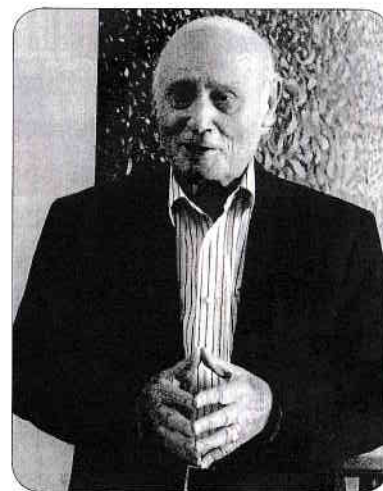
We know
books

PARTEA I

Colocviile „Scrisul Românesc”,
Omul sau Opera?

FLOREA FIRAN

Omul sau Opera?

La fiecare fine de an, Revista și Editura *Scrisul Românesc* organizează sub genericul *Colocviile Scrisul Românesc* sesiuni de comunicări științifice, lansarea și prezentarea noutăților editoriale, acordarea premiilor anuale și de debut în volum, expoziții de carte și reviste.

Tema Colocviilor ediției a XVIII-a, dezbătută în ultimele două numere ale revistei „Scrisul Românesc” sub forma unei Anchete, are un subiect care apare des în comentariile asupra unui creator. Există autori importanți, talentați, a căror personalitate, (sau caracter), manifestări sau atitudini sunt în dezacord cu valoarea operei lor. Există scriitori/artiști deopotrivă apreciați pentru creația lor și controversați pentru simpatii politice sau

afiliații ideologice. Atitudinea civică a unui creator sau implicarea lui în politică pot influența receptarea operei sale. Anumiți creatori au fost amendați pentru convingerile sau atitudinea lor într-un anumit moment istoric sau context social și opera lor a fost marginalizată. Analizând raportul *om-opera*, în posteritate, ne punem întrebarea: are timpul puterea să estompeze stridențele din viața unui creator, ce este dominant și ce rămâne, omul sau opera?

Criticii literari au abordat divers această temă. De pildă, G. Călinescu a analizat separat omul și opera în monografiile și exegeze precum *Viața lui Mihai Eminescu* și *Opera lui Mihai Eminescu*, în mai multe volume. Într-un studiu publicat în volumul său *Principii de estetică* (1939) criticul susținea că biografia nu poate demonstra valoarea operei, dar opera poate clarifica unele puncte din biografia sa. Alți critici au scris studii în care mai întâi s-au referit la biografia autorilor, apoi au analizat opera acestora, făcând corelație între ele. În cele din urmă aspectele și elementele biografice ajută la înțelegerea operei scriitorilor.

Scriitori de mare valoare au abdicat de la demnitate, au făcut concesii în împrejurări care puteau fi evitate. Atitudinea, implicarea lor în viața societății determină într-o mare măsură și valoarea operei și influențează într-un fel cititorii. După 1989 s-a încercat o revizuire a operei unor scriitori, însă ea a fost uneori exagerat de partinică, în cazul lui Mihail Sadoveanu, G. Călinescu, Tudor Arghezi sau Petru Dumitriu.

Scena literară este permanent măcinată de răsturnări de valori și re-evaluări, receptarea scriitorilor este și ea diferită într-o epocă sau alta, apar nume noi care pot trece în fața unora ce păreau așezate bine într-o ierarhie valorică. Dinamica cititor-scriitor este influențată de realitățile prezentului, de emoții, și uneori de

referințe culturale sau istorice, inclusiv de viața și personalitatea autorilor. Clasicii rămân netulburați în posteritate, opera este singura care rezistă timpului, dar discuțiile rămân oricând interesante pentru raportul biografie-opera al creatorilor care contează.

Astfel de aspecte și multe altele au fost abordate din unghiuri diferite de cei 24 de autori înscriși la sesiunea de comunicări a colocviilor din acest an.

Adrian Cioroianu și Gabriela Păsărin relevă în comunicările lor personalitatea lui Florea Firan în contextul temei *Omul și Opera*, omagiindu-l în același timp cu prilejul împlinirii vârstei de 90 de ani și peste șase decenii de activitate didactică și cultural-științifică.

Volumul de față este structurat în două părți. Partea I include textele comunicărilor de la sesiunea științifică din cadrul Colocviilor Scrisul Românesc ce au avut loc în 3 octombrie a.c.

Partea a II-a cuprinde răspunsurile autorilor la Ancheta *Omul sau Opera?*, coordonată de Carmen Firan – *Credeți că atitudinea civică a unui creator sau implicarea în politică pot influența receptarea operei sale?*; *Cum ați analiza raportul, să-l numim om-opera, în posteritate?*; *Are timpul puterea să estompeze stridențele din viața unui creator?*; *Ce este dominant?*; *Ce rămâne?*; *Credeți că există creatori care au fost amendați pentru convingerile sau atitudinea lor într-un anumit moment istoric sau context social și a căror opera a fost marginalizată?*; *Există pentru dumneavoastră creatori ideali?*; *Sau care ar fi idealul de creator?* – publicate în numerele 7 și 8/2023 ale revistei „Scrisul Românesc”.

În finalul volumului o serie de imagini foto-color ilustrează aspecte de la desfășurarea activităților cultural-științifice și artistice și de la lansarea volumului *Memoria Emigrației* cu prilejul inaugurării Muzeului Cărții și Exilului Românesc de pe lângă Biblioteca Județeană Dolj „Alexandru și Aristia Aman”, care a fost prezentat de Lucian Dindirică, Nicolae Panea, Gabriela Păsărin și Oana Băluică. Participarea lui Andrei Codrescu, Carmen Firan și Adrian Sângeorzan, scriitori din New York, care au susținut un moment poetic lecturând din creația lor a fost o bucurie pentru cei prezenți.

Memoria Emigrației – Introducere

Literatura emigrației reprezintă un areal mereu în mișcare, limprevizibil și polivalent. Cercetarea lui este dificilă și are, prin forța împrejurărilor, un caracter reductionist. Informațiile în acest domeniu sunt încă lacunare, operele greu accesibile, criteriile obișnuite de evaluare par nefuncționale. Din acest motiv, a studia fenomenul literar românesc din afara granițelor țării este o operație situativă ce își propune să conserve principiul unității în diversitate. O diversitate ținând de motivație, de context temporal, spațial, ideologic generativ, dar și de forma de expresie.

Emigrația, exilul, refugiul au fost determinate de împrejurări și cauze multiple, care se subsumează ideii de *diaspora*, înțelesă în sensul ei etimologic ca dispersie a unei etnii în lume (gr. dia = prin, sperio = a semăna), dar și biblic, de „ieșire” spre lumină, speranță, libertate. Numai că această risipire nu trebuie

să însemne și risipă. Rodul semințelor gândirii românești se cere strâns cu grijă de oriunde s-ar afla.

„Ruperea” de țară a fost, pentru aproape toți scriitorii, ca pentru oricare altă categorie de intelectuali, dureroasă. Nevoști să apuce drumul exilului pentru a se putea manifesta într-o zonă fertilă, a tuturor posibilităților, pentru a se împlini, departe de cenzură, directive și constrângeri de tot felul, puțini au reușit, totuși, să se realizeze pe măsura talentului lor, trăind poate singura dramă adevărată, aceea a creatorului visând la o mereu adevărată și până la urmă „imposibilă întoarcere”. Pentru Mircea Eliade, experiența dureroasă a „rupturii” de pământul natal este trăită ca act inițiativ. Marele scriitor instituie un veritabil „mit al diasporii românești”, găsind în aceasta chiar sensul existenței sale de exilat. El sublinia că „exilul fusese parte din destinul poporului român”.

Prezența noastră în spiritualitatea universală are o istorie îndelungată, începând cu Olahus, Cantemir, Milescu. Pentru a ne rezuma doar la secolul 20, consemnăm contribuțiile majore ale unor Tristan Tzara, B. Fundoianu, Ilarie Voronca, Ștefan Baciuc la înnoirea limbajului liric, ale lui Petru Dumitriu, Paul Goma, Bujor Nedelcovici, Norman Manea, Dumitru Țepeneag la diversificarea formulelor narrative, ale lui Pius Servien, George Uscătescu, Alexandru Ciorănescu, Basarab Nicolescu la îmbogățirea gândirii filosofice și estetice contemporane.

Fără îndoială, un loc proeminent revine triadei Mircea Eliade, Eugen Ionescu, Emil Cioran, personalități de talie mondială, a căror operă aparține definitiv întregii umanități. O altă realitate frapantă o reprezintă existența unei viguroase critici în diasporă incluzând nume precum Monica Lovinescu, Ion Negoitescu, Matei Călinescu, Nicolae Balotă, Lucian Raicu, Sorin Alexandrescu, Virgil Nemoianu, Gelu Ionescu, Mircea Iorgulescu, ilustrând propensiunea

spre trăirea esențelor românești, spre aprofundarea relației dintre tradiție și modernitate. Principala caracteristică a criticii emigrației o constituie poziția sa activă, polemică, de reper sigur pentru creația autentică, opusă presiunii mimetismelor și diletantismului.

Trecerea în revistă a scriitorilor de origine română în alte literaturi este fatalmente supusă omisiunilor; ea reclamă, în același timp, necesitatea unor exigențe de ordin axiologic. În afara valorilor autentice, orice demers interpretativ devine un nonsens. Dar, oare, valori sunt numai figurile de prim-plan, cele care orientează „tonul” generației lor, născând, deopotrivă, acte de prozelitism și zgomotoase contestări (cazul Panait Istrati)? Ce se întâmplă cu restul scriitorilor (Peter Neagoe, Virgil Tănase, Ilie Constantin, Dorin Tudoran, Dinu Flămând, Alexandru Papilian, Mircea Săndulescu etc.)? Rămân ei victime ale marginalizării inexorabile, se dizolvă în exercițiul oficerii politice, se complac în experimente artistice fără ecou, sterilizante?

Într-un spațiu generos au fost prezentate cele patru scriitoare celebre românce de expresie franceză: Martha Bibescu, Anna Brâncoveanu (Contesa de Noailles), Elena Ghica (Dora d'Istria) și Elena Văcărescu care au fascinat Europa prin ideile lor progresiste, distincție intelectuală, inteligență și frumusețe.

Includerea în volum a lui Brâncuși vine să releve o parte mai puțin cunoscută a creației sale, geniul oral exprimat prin aforisme și cugetări, pilde, credințe etico-filosofice, proverbe, ziceri în „dodii”, afirmații aforistico-poetice (strânse ulterior în volume), cele mai multe despre artă și geneza operelor artistului.

În perioada contemporană cel mai important scriitor român din emigrație este Andrei Codrescu, plecat de la 18 ani din țară, afirmat și împlinit în spațiul cultural american, cu o operă diversă și valoroasă scrisă în limba engleză.

A medita asupra destinului diasporei literare românești înseamnă a întreține un sentiment acut al valorilor, suport necesar al afirmării coeziunii de fond existente între reprezentanții de marcă ai literaturii noastre de oricând și de pretutindeni.

Orizontul de artă al actualității impune redescoperirea organicității și din perspectiva compenetrației planurilor (intern și extern); prin regăsirea și reintegrarea în circuitul firesc al valorilor naționale a tot ceea ce spiritualitatea românească a dat mai important.

Operele mari nu pot apărea din neant. Izbânzile literare ale emigrației (la numele amintite să mai alăturăm și pe acelea ale lui Vintilă Horia, Constantin Virgil Gheorghiu, Petru Popescu, Ioan Petru Culianu, George Astaloș) exprimă nu lecția vidului, ci a plinului estetic, a unui context de intercondiționări din care nu lipsesc nici influența benefică, nici reacția polemică. Se înțelege că „fondul de referință” este vital deoarece absența lui face imposibilă definirea. Creațiile majore sunt dependente sau contingente cu spiritul curentului de adâncime al culturii noastre: integrarea în patria spirituală.

Dimensiunea dramatică a exilului („probele” inițierii – între care tulburătoare este aceea a „copacului fără rădăcini” – nostalgia, suferințele, pericolul pierderii identității) își găsește unica rațiune în creație. Mărturisirea lui Eliade are, în această privință, un caracter paradigmatic: „Credeam că un scriitor exilat trebuie să-l imite pe Dante, și nu pe Ovidiu, fiindcă Ovidiu era un proscris – și opera sa este o operă de tânguire și de regrete, dominată de nostalgia lucrurilor pierdute, în timp ce Dante acceptă această ruptură, și nu numai că o acceptă, dar mulțumită acestei experiențe exemplare a putut să-și termine *Divina Comedie*. Mai mult decât un stimulent, pentru Dante exilul era însuși izvorul inspirației sale”. (*Încercarea*

labirintului). Pentru că în exil, o spune tot Eliade, „pământul natal e limba, e visul”. Numai acestea înfruntă timpul, durează.

Numărul intelectualilor care au luat drumul exilului după 1945, odată cu instaurarea regimului comunist, este impresionant și recuperarea lor în cultura de origine devine o datorie morală. Din nefericire, scriitorii români din emigrație sunt încă prea puțin cunoscuți la noi, mai ales de către generația tânără. Este și unul dintre motivele realizării acestui volum care a prins contur prin anii 1975-1980, când am avut șansa unei deschideri europene beneficiind de o bursă în Franța, la Antibes, acordată de Guvernul Francez, și obținând un post de lector universitar la Facultatea de Litere și Filosofie, Universitatea din Pisa, și un curs liber de cultură și civilizație românească la Accademia di Romania din Roma, prilej de a mă întâlni și cunoaște personalități române din lumea literară care au luat drumul exilului din varii motive. Înaintea plecării în Italia am fost chemat împreună cu toți lectorii care urmam să ne prezentăm în țările cu lectorate în limba română la o „instruire” la Ministerul Învățământului unde ni se atrăgea atenția „să nu luăm legătura cu intelectualii români transfugi și trădători de țară”. Uimirea și curiozitatea m-au determinat să mă apropiu de scriitorii din emigrație și la Roma, în cei cinci ani, am întâlnit la simpozioane, congrese și alte manifestări cultural-științifice numeroși scriitori. N-am avut niciodată sentimentul că scriitorii emigranți erau trădători de țară, dimpotrivă ei și-au iubit patria și s-au întors de câte ori au putut, iar după 1989 parte dintre ei, care au supraviețuit, s-au repatriat definitiv. Cu gândul și sufletul ei au fost permanent legați de locurile natale, de personalitățile care i-au format sau de adevărații prieteni de breaslă.

În primii ani după evenimentele din 1989 am publicat o primă carte sub titlul *Literatura diasporei* (în zece mii de exemplare epuizate într-un timp nesperat de scurt) cu adresabilitate în primul rând către profesori și studenți, și nu numai, parte dintre cei mai importanți autori fiind deja incluși în manualele școlare. În volumul de față din numărul imens al scriitorilor din emigrație, de pe toate continentele, am selectat 100 orientându-mă către autorii care s-au afirmat prin excelență în literatură sau în ramurile adiacente. Franța, Parisul este spațiul cultural în care cei mai mulți scriitori s-au putut împlini și afirma, evocat divers. George Astaloș afirma: „Parisul este o treaptă obligatorie pentru un artist. Partea de creație nu e așa luminoasă, rotundă și gata să te ia în vârtejul ei...”.

Autorii antologați își păstrează sau își revendică originile românești continuând să scrie, unii în limba maternă, alții în cea adoptată, în ambele medii culturale. Mircea Eliade mărturisise cândva că nu putea să scrie literatură decât în românește, „dar cred că nici n-ar trebui să scriu altfel, pentru că limba în care am scris și scriu încă este continuitatea mea nu doar cu trecutul meu, ci cu tot trecutul culturii românești. N-am vrut să mă simt deloc un exilat, un om rupt de neamul lui”. Ștefan Baciu afirma: „Eu mă consider scriitor român, chiar când scriu în spaniolă, în portugheză, în germană...”.

Pentru scriitori exilul a avut diverse conotații. „Să fie oare pentru noi existența un exil și neamul o patrie?”, se întreba tânărul Cioran prin 1932. Vintilă Horia considera că „Exilul nu înseamnă a pleca dintr-un loc și a trăi în alt loc. Pentru scriitor exilul este o tehnică a cunoașterii. Pentru mine, dragostea, exilul și moartea sunt cele trei chei ale cunoașterii”. În

alt context el menționat: „Eugen Ionescu, Emil Cioran, Mircea Eliade, Lupășcu, eu și alții ne-am fi realizat, dacă am fi rămas în România, doar pe un plan gândirist, adică național, și n-am fi reușit niciodată să spargem aceste limite. Durerea ne-a transformat în altceva.” Constantin Eretescu avea o părere oarecum diferită: „Exilul, o lume care, orice ai face, te tratează ca pe un străin... Am obținut dreptul de a umbla prin lume, dar asta cu prețul îndepărtării de România”.

Au fost analizați și comentați scriitorii care au plecat din țară în perioade diferite, unii chiar după 1989 și cărora nu li s-a acordat aceeași atenție, parte dintre ei lipsind din dicționare, antologii literare sau alte exegeze critice.

Ca orice lucrare de acest fel, poate fi incompletă, uneori selecția este marcată de subiectivitate, alteori de lipsa unor informații despre biografia unui autor care să intre în standardul impus inițial și la care nu am dorit să renunțăm. Există și autori tineri care se manifestă în Europa și în America de Nord care din păcate, din varii motive, nu au fost incluși, datorită și unor limitări obiective de comunicare și timp. O ediție următoare își propune o selecție mai largă.

Cu toate încercările din ultimii ani ca autorii din emigrație să fie reintegrați în istoria literaturii române, profilul multora dintre ei rămâne palid pentru cititorul român, „recuperarea” a fost uneori formală, alteori superficială. Intensitatea vieții culturale românești și dinamica vieții în general, lasă puțin timp pentru a descoperi și recupera voci artistice distanțate mult timp de matca în care s-au afirmat și format, încât această istorie literară a emigrației românești poate fi un instrument util de informare și cunoaștere mai îndeaproape a celor care au fost forțați sau care au ales calea exilului.

Viziunea finală a acestui volum, după ce parcurgi viața și opera scriitorilor „rătăcitori” în alte culturi și limbi, este una tonică. Literatura română, și în emigrație, are diversitate și forță, originalitate și manifestări artistice uneori neașteptate, îmbogățind patrimoniul nostru național.

Unii dintre autorii incluși aici sunt bine cunoscuți cititorului român, alții pot fi considerați o revelație, iar descoperirea lor o bucurie intelectuală.

Orice scriitor român emigrat a intrat într-un cerc intelectual în țara de adopție, s-a străduit să fie luat în seamă, a generat traduceri, a adăugat o picătură la cunoașterea literaturii române în lume. Unii au făcut jurnalism la posturi de radio, alții și-au creat cercuri și cenacluri literare, cum este Cenaclul de la Neuilly-sur-Seine inițiat în 1963 de Leonid M. Arcade, cel mai longeviv cenaclu românesc din străinătate unde au citit aproape toți scriitorii emigranți în Franța sau din alte țări în trecerea lor prin Paris. Alți scriitori au editat reviste sau au fondat edituri în care au promovat deopotrivă scriitori din țara natală și din cea de adopție. Elitele culturale din Europa, America sau de pe alte continente au ajuns să știe despre literatura română în primul rând datorită scriitorilor români emigranți, în lipsa unei strategii coerente instituționale, în timpul și mult timp după căderea comunismului.

Singurul aliat al unui scriitor emigrat într-o lume străină și de multe ori plină de dificultăți, a fost limba română. Au onorat-o în scrierile lor, chiar dacă unii au ajuns să scrie în limba de adopție. Este ceea ce îi leagă pe toți autorii selectați în acest volum, și toți au prețuit-o, oricât de amară a fost pâinea exilului, sau oricâtă satisfacție le-a adus succesul de care au ajuns să se bucure.

În relațiile pe care le-am avut în perioada pregătirii acestei cărți am auzit voci diverse. Un scriitor român emigrat, onorat în țara de adopție dar care se simțea ignorat în țara natală, mi-a spus odată: „Da, sunt mulțumit aici, realizat, cărțile mele sunt publicate, citite și premiate, dar eu vreau recunoaștere în România... Acolo e posteritatea.”

În elaborarea cărții am respectat criteriul alfabetic al numelor scriitorilor selectați în volum, iar prezentările sunt de tip monografic, partea biografică fiind mai mult pretext pentru o analiză mai aprofundată a operei din perspectiva criticii literare, folosind fragmente ilustrative din critici importanți care au relevat aspecte semnificative ce-i particularizează pe fiecare dintre autori.

În construirea portretului literar al fiecărui autor a fost nevoie de o cercetare îndelungată, prezentarea operei fiind susținută de o bibliografie critică relevantă. Relația cu unii scriitori în viață ne-a înlesnit realizarea de analize și comentarii critice cât mai exacte și obiective. Timp de aproape două decenii, parte din scriitorii incluși în volum au constituit editoriale în revista „Scrisul Românesc”, în seria nouă, din 2003.

Iconografia, bogată, parte puțin cunoscută, sau chiar inedită, care însoțește textele de prezentare, întregeste profilul de creator și dă volumului valoare documentară în timp.

Titlul inițial al cărții era *Literatura diasporei*, la o întâlnire cu George Banu, la Festivalul Internațional Shakespeare de la Craiova, când i-am vorbit de acest proiect, criticul mi-a sugerat pe cel sub care apare volumul, *Memoria Emigrației*, care mi s-a părut mai potrivit prin structură.

Volumul *Memoria Emigrației* urmărește recuperarea și restituirea acestor creatori, parte importantă din cultura națională.

ADRIAN CIOROIANU

Florea Firan 90-40-70

U mblă vorba prin târg că, în momentul în care își începe ziua, Florea Firan se mișcă precum argintul viu: mai aranjează niște cărți, mai caută niște fișe, mai iese prin curte să-și vadă bolta de viță-de-vie cum se înverzește (sau cum se coc strugurii), mai notează vreo idee sau mai dă câteva telefoane (unele chiar subsemnatului, ca să mă avertizeze să nu întârzii cu textul lunar pentru revista pe care o conduce). Dacă are treabă prin oraș, argintul viu trece la volan și conduce cu mână fermă automobilul – pe la piață, pe la tipografie, pe la vreun prieten. Ca orice intelectual veritabil, dl Firan își mai calmează agitația spre prânz, iar după masă chiar își permite luxul siestei – ceea